

Monumentul ostașului din Timișoara: o controversă

de Vasile DOCEA

Monumentul cel mai vizibil din Timișoara, amplasat în Parcul Central al orașului, operă a sculptorului Ion Vlad, este de câțiva ani subiectul unei controverse cu accente civice, politice, dar și artistice. Unii cer demolarea/relocarea lui, pe motiv că celebrează armata sovietică (rusă), alții consideră că trebuie păstrat în locația actuală, pentru că este un monument închinat armatei române și, în plus, este opera unui artist plastic renumit. Articolul de față, bazat pe analiza atentă a monumentului și a documentelor de epocă disponibile, conduce la concluzia că, din punct de vedere tematic, lucrarea combină elemente sovietice și românești, dar că, încă de la inaugurarea lui în decembrie 1962, a fost considerat și celebrat ca un monument închinat armatei române. Este un monument „de tranziție”, încă nedesprins complet de canoanele „sovietismului” anilor '50, dar care deja se înscrie în curentul național postsovietic al anilor '60.

Prolog

Monumentul ostașului (să-i spunem doar așa, deocamdată, nici român, nici sovietic) este amplasat în Parcul Central din Timișoara, într-o poziție foarte vizibilă, în apropierea Catedralei Mitropolitane. De vreo câțiva ani, monumentul a generat o serie de discuții în spațiul public, în legătură cu semnificația sa, cu valoarea estetică, ba chiar cu denumirea. În ultimele luni, dezbateră publică s-a intensificat, iar în prezent, opiniile divergente tind să se radicalizeze, fortificându-se în tranșeele unor convingeri axiomatiche. Unii cer chiar demolarea monumentului sau, ca ultimă concesie, relocarea acestuia într-un cimitir! Cu cât convingerea este mai fermă și măsura propusă mai radicală, cu atât informațiile despre monument și argumentele sunt mai firave.

Dezbateră a fost declanșată în urmă cu 10 ani de „aruncarea” în spațiul public a unei informații neverificate. În noiembrie 2013, unul dintre membrii Consiliului Local, Flavius Boncea, îi propunea primarului de-atunci, Nicolae Robu, mutarea în cimitirul din Calea Lipovei a monumentului pe care el însuși l-a botezat „Statuia ostașului sovietic”. În motivarea propunerii sale, consilierul local aducea două argumente, unul estetic, celălalt istoric. Pe de o parte, ar fi vorba de „o statuie urâtă”, pe de altă parte, ea „nu are de-a face cu istoria Timișoarei”¹. Problematică în intervenția pomenită este atribuirea denumirii de „ostaș sovietic” unui monument cărui, așa cum vom vedea ceva mai jos, nu îi putem da această denumire. Nu

Ion Vlad: Monumentul ostașului din Timișoara (foto: Cristian Peica)

cunoaștem motivele pentru care fostul consilier local a „botezat” monumentul. Nici el, nici jurnalistul care a preluat atunci informația, fără a-i verifica veridicitatea, nu aduc niciun argument.

Ințiativa de relocare, din urmă cu un deceniu, nu a avut succes. Monumentul a rămas la locul lui, în Parcul Central. Dar ideea lansată atunci, necombătută de nimeni public și cu argumente solide, a făcut pui. În 2022, la inițiativa prefectului de Timiș, nu s-au mai oficiat ceremonii militare în perimetrul monumentului și nu au mai fost depuse coroane. Prefectul Mihai Ritivoiu era convins că este vorba de „Monumentul Soldatului Sovietic” și, așa stând lucrurile,

¹ Ștefan Both, *Monumentul „Ostașului Sovietic” din Parcul Central al Timișoarei, „trimis” în Cimitirul Eroilor*, în „Adevărul”, ediția

online, 27.11.2013. <https://adevarul.ro/stiri-locale/timisoara/foto-monumentul-ostasului-sovietic-din-parcul-1493803.html>

în contextul agresiunii declanșate de Rusia împotriva Ucrainei, ceremoniile de Ziua Națională trebuie desfășurate în altă parte². Aidoma consilierului local cu un deceniu în urmă, nici prefectul nu aduce vreo probă veridică în sprijinul ideii sale. Invocă doar „uniformele reproduse pe statuie”, care ar fi, chipurile, ale Armatei Roșii. Afirmăție care nu se bazează pe o expertiză de specialitate și care, în cel mai fericit caz, poate fi calificată drept naivă.

Anul acesta, în luna mai, controversa pare să fi atins apogeul: dezbateri publice, articole în presă, controverse în mediile de socializare online, luări de poziție din partea unor personalități publice, politice sau culturale. Prefectul Mihai Ritivoiu rămâne ferm, dar cu aceeași lipsă de argumente, pe poziția adoptată inițial³; primarul Dominic Fritz, precaut, apelează la expertiza specialiștilor, pentru a putea să ia o decizie⁴; Janos Szekernyes, istoric de artă și fost președinte al Uniunii Artiștilor Plastici din Timișoara, crede că monumentul „este o operă de artă valoroasă”, care nu trebuie relocată⁵; la fel, pentru păstrarea în locația inițială, pare să se pronunțe Sorin Vlad Predescu, directorul executiv al Direcției Județene pentru Cultură Timișoara⁶. Discuția devine din ce în ce mai aprinsă, pe măsură ce se politizează: așa cum observă jurnalista Brândușa Armanca, monumentul în cauză devine un instrument de luptă între partide, prin care prefectul român (numit la propunerea PSD) încearcă să îl pună în încercătură pe primarul german al Timișoarei (USR)⁷.

Intreaga controversă pornește de la o premisă falsă: ipoteza că monumentul în cauză ar înfățișa un soldat sovietic, prin urmare, că am avea de-a face cu un monument închinat armatei ruse. Concluzia logică ar fi că un astfel de monument nu are ce să caute în centrul orașului Timișoara, cu atât mai puțin acum, când Rusia a agresat Ucraina. Vom vedea în continuare că premisa privind caracterul sovietic (rus) al monumentului este

discutabilă, iar lucrurile sunt ceva mai complicate decât par la prima vedere.

Statuia: un soldat hibrid

Monumentul este constituit din două părți: (1) statuia unui militar și (2) soclul pe care este montată statuia și care este decorat pe laterale cu două altorelieufuri. Statuia, adică partea principală a monumentului, înfățișează un militar tânăr, în ținută de campanie, în picioare, în postură de repaos, cu piciorul stâng în față, ținând în mâna dreaptă, cu antebrațul ridicat spre umăr, lancia unui drapel, iar în mâna stângă capătul țevii unei arme aflate în poziția „la picior”. O pelerină prinsă în față, la baza gâtului, îi acoperă umerii și îi drapează spatele. Pânza drapelului abia dacă „flutură”, atât cât să-i acopere pelerina, parcă sub o ușoară adiere. Statuia degajă impresia de calm, de relaxare, dar și de siguranță de sine, ultima fiind sugerată de uniformă, de pieptul scos ușor în față și de poziția demnă a capului, acoperit cu o cască militară. Dacă sculptorul a dorit să înfățișeze un învingător, care se relaxează parțial, satisfăcut de victorie, dar fără să renunțe la fermitatea ostașului, a reușit pe deplin.

Echipamentul militarului este destul de neobișnuit, unii ar spune că e atipic, dacă nu chiar ciudat. Casca este asemănătoare celor purtate de armata română în timpul celui de-al doilea război mondial. Cu certitudine, este diferită de casca Armatei Roșii, care avea un fel de bordură/semicozoroc în față și câte o margine mai pronunțată în stânga și în dreapta. În plus, casca soldatului nostru este mai teșită în partea frontală, spre deosebire de cea rusească, mai bombată. Petlițele de la gulerul vestonului, în formă de „săgeată”, sunt de asemenea un accesoriu al armatei române regale, întâlnite la diferite arme. Vestonul însuși,

² Idem, *Controverse aprinse la Timișoara. De ce se cere demolarea lucrării „Monumentul închinat ostașului român”*, în „Adevărul”, ediția online, 10.05.2023. <https://adevarul.ro/stiri-locale/timisoara/controverse-aprinse-la-timisoara-de-ce-se-cere-2265740.html>

³ *Prefectul Mihai Ritivoiu cere să fie mutat Monumentul Ostașului Român, fost Sovietic, din Parcul Central din Timișoara*, în „Opinia Timișoarei”, ediție online, 18.05.2023. <https://www.opiniatimisoarei.ro/prefectul-mihai-ritivoiu-cere-sa-fie-mutat-monumentul-ostasului-roman-fost-sovietic-din-parcul-central-din-timisoara/18/05/2023>

⁴ Melania Cincea, *Dominic Fritz, despre „Monumentul ostașului necunoscut”*: „Timișoara trebuie să își asume dezbateri incomode și provocatoare”, în „Timpolis”, ediție online, 18 mai 2023.

<https://timpolis.ro/dominic-fritz-despre-monumentul-ostasului-necunoscut-timisoara-trebuie-sa-isi-asume-dezbateri-incomode-si-provocatoare/>

⁵ Ștefan Both, op. cit. (10.05.2023)

⁶ Mircea Opreș, *Autoritățile locale nu pot demola sau reloca Monumentul Ostașului Român*, în „Renașterea Bănățeană”, ediția online, 18.05.2023. <https://renasterea.ro/autoritatile-locale-nu-pot-demola-sau-reloca-monumentul-ostasului-roman/>

⁷ Brândușa Armanca, *Efectul războiului împotriva Ucrainei asupra statului stalinist. O sculptură de Ion Vlad e vizată la Timișoara*, în „Europa Liberă România. Newsletter”, ediție online, 11.06.2023. <https://romania.europalibera.org/a/razboiul-din-ucraina-a-aprins-discutia-despre-statuile-staliniste-din-romania/32444254.html>

cu părțile din față petrecute una peste alta, este specific armatei române și este diferit de „rubașca” uniformei sovietice, care se încheie/descheie doar în partea de sus, dinspre gât și se îmbracă prin „tragere peste cap”. În mod eronat, într-un interviu recent, altfel foarte interesant, sculptorul Bata Marianov consideră că „soldatul de pe monument poartă acea «rubașcă» căzăcească, tipică pentru armata sovietică”⁸. În realitate, este un veston, nu o rubașcă. Cizmele, însă, sunt un element specific infanteriei sovietice din al doilea război mondial. Avem, așadar, un fel de hibrid, care combină elemente proprii uniformei sovietice cu detalii specifice uniformei românești. Să observăm, totuși, că cizmele apar în „dotarea” statuilor reprezentând soldați români până târziu, în anii '70, în plin național-comunism (vezi, de exemplu, „Monumentul ostașului român” din Sighetul Marmației, operă a sculptorului D. Popovici, inaugurat în 1974). Cizma soldatului sovietic pare să fi fost „naționalizată” de canoanele sculpturii monumetale românești postsovietice!

Socul: doctrina oficială a „luptei comune” și a „frăției de arme”

Socul, în formă de trunchi de piramidă, este la rândul lui decorat cu două altoreliefuri. Primul, cel din dreapta soldatului, prezintă o scenă de luptă. Pare să fie vorba de un asalt, împotriva unui dușman care nu se vede, dar care este simbolizat printr-un steag al celui de-al Treilea Reich, încoronat cu vultur și svastică, pe care personajele participante la asalt îl calcă în picioare. Participanții la asalt sunt „asamblați” în două grupuri. Primul, în direcția de atac, spre dreapta, este format preponderent din militari (din cele șapte personaje, șase sunt în uniformă militară, doar unul este civil). Poziția personajelor din acest grup, surprinse în profil sau semiprofil, este ușor aplecată în față, cu picioarele fandate, cu armele îndreptate înaintea, totul sugerând un atac în „pas alergător”, în grup compact. Personajele sunt bine realizate, iar ansamblul lor reușește să creeze impresia de mișcare, de forță dinamică, de avânt. Membrii grupului de militari au uniforme diferite: unii poartă cizme, alții bocanci și moletiere. Adică unii sunt sovietici, alții români. Artistul s-a ghidat aici după canonul ideologic al începutului anilor '60, care a generat mitul istoriografic, în conformitate cu care „eliberarea de sub ocupația

Altorelieful din dreapta (foto: Cristian Peica)

fascistă” s-a făcut prin „frăția de arme” româno-sovietică. Acest mit istoriografic l-a înlocuit, de fapt, pe cel din anii '50, conform căruia „eliberarea” era datorată în exclusivitate armatei sovietice⁹. Vorbim aici de mituri istoriografice, deoarece „eliberarea de sub ocupația fascistă” era o idee mistificatoare inventată de propaganda comunistă, din moment ce România, până la 23 august 1944, nu a fost ocupată de armata germană, ci a fost aliata Germaniei.

Celălalt grup este format din „civili”. Șase bărbați vâjnoși, cu expresii ferme, cu mânecele cămășilor suflecate, apucă în mâini arme dintr-un stoc aflat chiar în mijlocul lor, în timp ce unul dintre ei, plasat mai la înălțime, le arată cu mâna întinsă direcția atacului. Grupul întruchipează o altă idee obsesivă a propagandei comuniste, conform căreia, la „eliberarea” României ar fi contribuit, în „luptă comună” cu armata (mai întâi doar sovietică, apoi sovietică și română, după cum se schimba contextul ideologic), așa-numitele „gărzi patriotice”, care erau formate din muncitori și se aflau sub comanda comuniștilor. Acesta era un mit menit să legitimizeze poziția ulterioară preluată de comuniștii români, care, vezi bine, au contribuit și ei la actul fondator, la „eliberare”.

Al doilea altorelief, cel din stânga soldatului, prezintă o scenă mai relaxată, în comparație cu dinamismul și impetuoșitatea primului: un grup de civili (patru bărbați, trei femei și un copil) întâmpină cu buchete de flori și cu flamuri armatele „eliberatoare”. Doi militari, unul român (cască teșită frontal, bocanci și moletiere) și unul sovietic (cizme și cască bombată frontal, ușor răsfrântă într-un semicoroc, o stea, probabil în cinci colțuri, pe piept, desigur o decorație sovietică) sunt primii care iau contact cu grupul civililor, primind buchetul de flori din mâna unei țărănci. Un

⁸ *Un monument pentru (ne)liniștea Timișoarei*, interviu cu Bata Marianov realizat de Vasile Popovici, în „Orizont”, Serie nouă, anul XXXV, nr. 6 (1694), iunie 2023, p. 26.

⁹ Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, ediție îngrijită de Radu Popa, București, Humanitas, 2008, p. 35-36.

Altorelieful din stânga (foto: Cristian Peica)

tanchist sovietic, ieșit pe jumătate din turelă, întinde mâinile pașnic spre civili. La scenă asistă alți trei militari (doi români și un sovietic), împreună cu (din nou!) doi membrii vânjoși ai gărzilor patriotice, înarmați, unul cu mânecile suflecate, celălalt cu șapcă și cu bustul dezvelit. Alături de cele două idei propagandistice prezente deja în celălalt altorelief („lupta comună” și „frăția de arme”), regăsim aici și ideea celebrării „eliberării” printr-un soi de bucurie și mulțumire generală. Măiestria artistică a sculptorului face casă bună cu conformismul ideologic.

Sculptorul

Autorul monumentului este sculptorul Ion Vlad. Un artist foarte cunoscut, despre care s-au publicat cel puțin două monografii¹⁰ și al cărui

Sculptorul Ion Vlad pe la mijlocul anilor '60 (sursa: clapeta interioară a copertei monografiei lui Marin Mihalache, *Ion Vlad*, Editura Meridiane, 1966)

nume a fost preluat în diferite dicționare ale artiștilor plastici contemporani. Născut în 1920 la Fetești, a studiat sculptura la Academia de Arte Frumoase din București (1939-1944), unde l-a avut ca maestru pe Cornel Medrea. În 1962, când a fost inaugurat monumentul la Timișoara, autorul era deja foarte cunoscut în lume artelor din România. Participase la

nenumerate expoziții, avea deja lucrări de artă monumentală amplasate în diferite locuri (bustul din bronz al lui George Topârceanu în Iași, 1950; bustul din bronz al lui Nicolae Grigorescu în Câmpina, 1957; statuia din bronz a lui George Enescu în Bârlad, 1958; basorelieful din travertin de pe fațada Operei Române din București, 1959 etc.), iar din 1960 era profesor de modelaj, volume și materiale la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București¹¹.

În 1965, Ion Vlad pleacă din țară și se stabilește la Paris. Continuă să sculpteze cu aceeași tenacitate. Lucrările sale, inclusiv de artă monumentală, sunt răspândite în numeroase orașe europene și americane. Moare în 1992, la Paris, după ce, cu doar un an în urmă, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

Inaugurarea și contextul

Monumentul din Timișoara a fost inaugurat în data de 30 decembrie 1962. Regimul totalitar sărbătorea anual, pe 30 decembrie, ziua abolirii monarhiei și instaurării „republicii”. O zi importantă în calendarul comunist, dar a cărei semnificație nu avea nimic în comun cu monumentul. Tematic, acesta era legat de evenimente istorice pe care comuniștii români le celebrau la alte date: 23 august (ziua insurecției) sau 25 octombrie (ziua armatei; în această zi, în 1944, au fost alungate ultimele trupe germane de pe teritoriul țării). Oare de ce nu a fost aleasă ziua de 25 octombrie, mai apropiată de semnificațiile monumentului? Cu doar doi ani în urmă, pe 24 octombrie 1960, un monument cu semnificații similare fusese dezvelit la Arad. El există și astăzi, în Piața Avram Iancu. Este vorba de „Monumentul eroilor patriei”, operă a sculptorului Gavril Covalschi. Presa locală din 25 octombrie 1960 a putut să relateze cu lux de amănunte ceremonia dezvelirii, în stilul triumfalist al epocii¹².

Este posibil ca, la 25 octombrie 1962, Ion Vlad să nu fi terminat retușurile pe care i le pretindeau ideologii comuniști. Artistul contractase monumentul în 1958, în urma câștigării unui concurs¹³, deci într-un context ideologic în care „eliberarea” se făcuse, chipurile, de armata sovietică. Între timp, interpretarea istoriei de către comuniști s-a modificat, eliberarea devenise opera comună a ostașilor români și

¹⁰ Marin Mihalache, *Ion Vlad*, București, Editura Meridiane, 1966 (cu reproduceri fotografice realizate de Florin Dragu, Dan Grigorescu și Gheorghe Șerban); Emil Drucea, *Ion Vlad – sculptor. 1920-1992*, Călărași, Editura Agora, 2009.

¹¹ Emil Drucea, op. cit., p. 83-87.

¹² „Drapelul Roșu”, anul XVII, nr.4919, marți, 25 octombrie 1960, p.1.

¹³ Emil Drucea, op. cit., p. 87.

sovietici, în sensul că ultimii au asigurat cadrul acesteia, „condițiile favorabile”. Monumentul trebuia „românizat”. Adică trebuia renunțat la excesul de elemente sovietice. S-ar putea ca tocmai acesta să fi fost motivul pentru care, în vara anului 1962, în plin șantier de montare în Parcul Central, artistul era foarte nemulțumit și, conform mărturiei lui Bata Marianov, care l-a vizitat la fața locului, „Ion Vlad nu ma termina cu înjurăturile”¹⁴. S-ar putea, de asemenea, ca tot atunci artistul să fi românizat ipotetica rubașcă rusească, transformând-o în veston, despre care, același Bata Marianov spune că pare făcut „la repezeală, de mâini diferite”.

Pentru a documenta dezvelirea monumentului din Timișoara la 30 decembrie 1962, am încercat în zadar să găsesc relatările din principalul ziar local, „Drapelul Roșu”. Singurul număr care lipsește din întreaga colecție păstrată la Biblioteca Centrală Universitară „Eugen Todoran” este tocmai cel din ziua următoare inaugurării, număr în care, probabil, a fost descris evenimentul. Este posibil ca, după plecarea din țară a sculptorului, în 1965, cenzura să fi șters din bibliotecă și arhive urmele artistului. Astfel se explică și dispariția majorității paginilor din dosarul personal al artistului păstrat la Uniunea Artiștilor Plastici, de care se plânge biograful său¹⁵. În regimul comunist, transugii nu aveau dreptul la memorie. Am găsit, în schimb, o relatare în presa centrală de limbă germană. Ziarul „Neuer Weg” din București publica, în ziua de luni, 31 decembrie 1962, chiar pe prima pagină, o corespondență din Timișoara, din care, iată, traduc aici: „Cu ocazia celei de-a cinsprezecea aniversări a proclamării republicii, a avut loc în Parcul Central din Timișoara dezvelirea festivă a unui monument ridicat în onoarea soldaților români, care au căzut în lupta pentru eliberarea patriei noastre de sub jugul fascist.”¹⁶

Câteva luni mai târziu, la 9 mai 1963, de „Ziua Independenței”, se organizează prima festivitate la monument. Autoritățile de partid o programează minuțios, cu o componentă militară și una civilă. Și de data aceasta, documentele menționează obiectivul sub denumirea de „Monumentul Ostașului român din Parcul Central”¹⁷. Iar în 1964, pe 24 octombrie, „cu prilejul celei de-a XX-a aniversări a Zilei Forțelor Armate ale Republicii Populare Române”, are

loc o depunere de flori la „Monumentul Eroilor Patriei din Parcul Central”¹⁸.

Să reținem, deci, că monumentul a fost inaugurat ca unul dedicat doar „soldaților români”, nicidecum sovietici. De altfel, în contextul politic intern de atunci, ridicarea unui monument „sovietic” ar fi fost imposibilă. În 1958 avusese loc retragerea trupelor sovietice din România, iar comuniștii români conduși de Gheorghiu-Dej căutau o nouă bază de legitimare, de data aceasta una națională¹⁹. În 1961 a început o acțiune amplă de desovietizare a denumirilor de locuri publice (străzi, piețe, parcuri, chiar nume de localități). Însăși denumirea parcului în care avea să fie amplasat monumentul din Timișoara avea să fie schimbată atunci din „Parcul I.V. Stalin” în „Parcul Central”²⁰. Naționalismul, pe care Ceaușescu avea să-l exploateze după 1965, și-a făcut apariția încă din ultimii ani ai guvernării lui Dej.

Concluzii: un monument „de tranziție”

De altfel, monumentul din Timișoara este doar unul dintr-o întreagă serie de opere similare, ridicate în prima jumătate a anilor '60 în cinstea „ostașului român”. L-am amintit deja pe cel din Arad, din 1960. Ba chiar în 1959 se dezvelise la Baia Mare un „Monument al ostașului român”, operă a sculptorului Andrei Ostap; în 1964, monumentul omonim din Târgu-Mureș, realizat de Istvan Csorvassy și Izsak Marton; 1964, celebrul monument din Carei, al lui Vida Gheza etc. Trăsătura comună a tuturor acestor „ostași români” o constituie prezența unor elemente specifice uniformelor sovietice. Comandate în contextul ideologic „sovietic” al anilor '50, ele aveau să fie inaugurate ca monumente dedicate soldatului român într-un alt context, de parțială desovietizare și de început al național-comunismului, la începutul anilor '60.

La fel ca toate acestea, dar aparținând unui sculptor celebru, cel dedicat ostașului român din Timișoara este un monument „de tranziție”, chiar dacă nu a fost celebrat niciodată ca „sovietic”. Din punct de vedere istoric, tocmai caracterul său de martor al ieșirii – șovăitoare – din sovietism îi conferă o valoare suplimentară.

¹⁴ Vezi interviul citat cu Bata Marianov, realizat de Vasile Popovici.

¹⁵ Emil Druncea, op. cit., p. 20, 24.

¹⁶ „Neuer Weg”, București, 31 decembrie 1962, p. 1.

¹⁷ Arhivele Naționale. Serviciul Județean Timiș, Fond Comitetul Regional P.C.R. Banat, Secția Organe, dos. 18/1963, f. 1.

¹⁸ „Drapelul Roșu”, anul XXI, nr.6161, 25 octombrie 1964, p. 2.

¹⁹ Vlad Georgescu, op. cit., p. 37.

²⁰ Arhivele Naționale. Serviciul Județean Timiș, Fond Comitetul Regional P.M.R. Banat, Secția Secretariat, Dos. 72, f. 2.